

УДК 349.2:349.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.4.5>

О. В. Тищенко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

С. М. Черноус

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Л. Г. Дунаєвська

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

У статті досліджується проблематика соціально-правових та ментальних особливостей реалізації соціального захисту та соціальної підтримки державними інститутами й інститутами громадянського суспільства України вразливих категорій населення: осіб похилого віку, осіб з інвалідністю. Порушуються проблеми сучасного ринку праці, в аспекті неправомірного поширення дискримінаційного явища ейджизму, за допомогою якого створюються умови, що перешкоджають реалізації особами похилого віку права на працю. Розглядаються основні засади соціального захисту ветеранів праці й інших громадян похилого віку в Україні, зокрема наголошується на позитивних змінах у вітчизняному законодавстві щодо цього питання в частині заборони розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця на підставі досягнення працівником пенсійного віку та наявності права на повну пенсію по старості. Також розкриваються проблеми бідності серед громадян похилого віку як тенденції, що породжена кризовими явищами ринку праці і недосконалістю соціальної політики держави.

Окрім того, у статті значна увага приділяється соціально-правовому становищу осіб з інвалідністю в контексті забезпечення рівних можливостей та соціалізації в усі сфери життя суспільства та держави. Акцентується увага на ефективності толерантно-просвітницької діяльності державних та громадських правозахисних організацій, спрямованих на запобігання таким неприпустимим явищам, як відносницькі та середовищні бар'єри, що заважають особам з інвалідністю повноцінно долучатись до процесів, що відбуваються в суспільстві.

Із критичного погляду аналізуються застарілі підходи щодо законодавчого визначення моделі інвалідності, яка тривалий час існувала в Україні.

Наголошується на перспективному значенні запровадження в Україні загальноєвропейських підходів щодо Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності.

Підкреслюється необхідність нагального вирішення проблем, які виникли у зв'язку з пандемією COVID-19 і стали додатковими перешкодами для життєдіяльності осіб з інвалідністю.

Резюмується потреба активного залучення до вирішення проблем соціального захисту вразливих верств населення інституцій громадянського суспільства. У статті розкривається авторське визначення поняття «принцип соціально-правової толерантності».

Ключові слова: особи похилого віку, ейджизм, особи з інвалідністю, бар'єрність, соціально-правова толерантність.

Постановка проблеми. Людина в усіх про-
явах її щоденних прагнень насамперед істота
соціальна, для якої соціум головна сфера жит-
тєдіяльності, сфера розвитку та становлення як
особистості. Складний процес еволюції людства
супроводжують тенденційні зміни й інноваційні
зрушення у площині ментального світобачення,
що зумовлює необхідність відкидання окремих
закостенілих і архаїчних засад, на яких базу-
вався розвиток суспільства та держави в дале-
кому минулому. У цих умовах, коли нівелюється
багато світоглядних положень та ідей, як ніколи
гостро постає необхідність закріплення та тору-
вання найвищого ціннісного значення гума-
нізму, соціальної справедливості та соціаль-
но-правової толерантності як безпекових засад
соціальної стабільності та благополуччя насе-
лення. Означені тенденції спонукають світову
та вітчизняну наукову спільноту знову і знову
поглиблюватися у вивчення теоретично-право-
вих проблем захисту соціальних прав людини,
зокрема в частині ефективності механізму пра-
вового регулювання недопущення дискримі-
нації в усіх її негативних значеннях в аспекті
соціальної захищеності осіб, які потребують
суспільної та державної соціальної підтримки
з огляду на їхнє особливе соціально-правове
становище (похилий вік, інвалідність тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Доктринальні та практичні проблеми реалізації
соціально-правової толерантності в соціальних
відносинах українського суспільства, зважа-
ючи на значущість цього питання, досліджу-
вали у своїх працях учені, які представляють
фактично всі сфери наукового пізнання. Серед
українських дослідників трудової та соціаль-
но-забезпечувальної сфери соціально-правову
толєрантність розглядали В. Андріїв, Н. Боло-
тіна, С. Венедиктов, С. Вишневецька, М. Іншин,
О. Кучма, М. Іншин, О. Москаленко, О. Про-
цевський, І. Сахарук, С. Синчук, Л. Сіньова,
Д. Сіроха, В. Щербина й інші. Проте новітні про-
цеси, викликані глобальними явищами сучас-
ного світу, як-от: ментальні зміни світобачення,
соціально-економічні революції та пандемії
(COVID-19), викликають потребу подальшого
визначення й осучаснення орієнтирів щодо
загальних засад функціонування ринку праці
та системи соціального захисту демократичної
цивілізованої держави проєвропейського спря-
мування.

Мета статті – дослідити проблеми реаліза-
ції принципу соціально-правової толєрантно-
сті в українському суспільстві щодо тенденцій

упровадження соціально-захисного механізму
держави в частині недопущення дискримінації
осіб похилого віку й осіб з інвалідністю на ринку
праці та в інших сферах суспільного співжиття.

Виклад основного матеріалу. Практичний
аналіз взаємин, що складаються на сучасному
ринку праці України, дозволяє констатувати,
що одним із найпоширеніших дискримінацій-
них проявів є явище ейджизму, неправомірного
вирізнєння за віковою ознакою. Коли вікова
ознака незаконно слугує перепорою для реалі-
зації прав осіб, які досягли відповідного віку,
у всіх сферах життя, зокрема й на ринку праці.
Як тлумачиться у «Словнику ґендерних термі-
нів», ейджизм (від англ. *age* – вік) – це створення
стереотипів і дискримінація окремих людей або
груп людей за віковою ознакою; ейджизм може
проявлятися в різних формах, включаючи упе-
реджене ставлення, дискримінаційну практику
або інституціональні заходи політики та прак-
тики, які сприяють закріпленню стереотипних
уявлєнь [1]. За класифікацією Всесвітньої орга-
нізації охорони здоров'я, до категорії людей
похилого віку належать особи віком старше
60 років, а саме: похилий вік – 60–75 років,
старечий вік – 75–90 років, довгожителі – після
90 років [2]. В Україні з 1993 р. діє Закон «Про
основні засади соціального захисту ветеранів
праці та інших громадян похилого віку в Укра-
їні» від 16 грудня 1993 р. № 3722–XII, яким
визначено основні засади державної політики
щодо ветеранів праці, інших громадян похилого
віку і спрямування на формування в суспіль-
стві гуманного, шанобливого ставлення до них
і забезпечення їх активного довголіття, а також
гарантії рівних з іншими громадянами можли-
востей в економічній, соціальній, політичній
сферах, сприятливих умов для повноцінного
способу життя [2]. Заради справедливості варто
відмітити, що саме в ч. 2 ст. 11 цього Закону
було закріплено заборону відмови у прийнятті
на роботу і звільнення працівника за ініціати-
вою власника або уповноваженого ним органу
з мотивів досягнення пенсійного віку в разі
наявності права на повну пенсію по старості,
а також це слугувало внесенню відповідних
змін до ст. 40 Кодексу законів про працю Укра-
їни щодо втрати чинності п. 1–1 цієї статті, яким
передбачалося право роботодавця звільнити
працівника у зв'язку з досягненням ним пенсій-
ного віку та права на пенсію [4]. Про фактичний
стан реалізації захисту соціальних прав в Укра-
їні громадян похилого віку у 90-х та 2000-х рр.
можемо зробити висновки на підставі аналізу

змісту Концепції демографічного розвитку на 2005–2015 рр., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2004 р. № 724-р, де зазначалося, що демографічне старіння, яке є невід'ємною частиною демографічного розвитку, зафіксовано в Україні в середині ХХ ст.: за період між переписами 1959 та 2001 рр. частка осіб віком 60 років і старше зросла з 10,5 до 21,4%. У сучасних умовах особливостями цього процесу, зокрема, є старіння майже суто через зниження народжуваності, а не через підвищення тривалості життя у старших вікових групах, різка нерівномірність старіння за типами населених пунктів (за даними перепису 2001 р., частка осіб віком 60 років і старше в містах становила 19,1%, а в сільській місцевості – 26,1%) та за статтю (на 100 жінок віком 60 років і старше припадає 56 чоловіків, зокрема в містах – 59, а в селах – 54). Зростання частки осіб пенсійного віку призводить до збільшення обсягів споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення у старості. За умов обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку зумовлює посилення тиску осіб пенсійного віку на ринок праці та додаткові матеріальні обов'язки працездатного населення [5]. Попри всі законодавчі ініціативи, окреслена ситуація не сприяла реалізації захисту трудових прав осіб похилого віку і поглиблювала дискримінаційні прояви у трудових правовідносинах. Варто погодитися з думкою дослідника В. Біскуна, який підкреслює, що в сучасному суспільстві складаються упереджені стереотипи старості, які негативно відбиваються не тільки на людях похилого віку, але й на всій культурі суспільства загалом. У суспільстві, як слушно вказує вчений, поширені категоричні судження стосовно людей похилого віку: старий працівник неефективний; старого вчити, що мертвого лікувати; старше покоління в ринковій економіці – це додаткове «навантаження» на суспільство [6, с. 40–41]. Хибне суспільне світобачення, яке пропагує ейджизм, є яскравим проявом попирання ідеології гуманізму та толерантності, на якій базуються всі концептуальні основи та стратегії розвитку демократичних держав.

На жаль, також не викликає ейфорії пошук реальних прогресивних тенденцій у цьому питанні натеper. І хоча останнім часом, за даними Державної служби статистики України, попри пандемію у зв'язку з COVID-19, відбувається поступове зростання рівня зайнятості

серед громадян усіх вікових груп, щодо осіб віком 40–49 років цей показник скоротився із 79,4% до 78,7%. Найвищий рівень зайнятості спостерігається серед осіб віком від 35 до 50 років (майже 80%), а найнижчий – серед осіб віком 60–70 років (14%) та 15–24 роки (31%). Низький рівень зайнятості молоді зумовлений тим, що значна кількість осіб у цьому віці навчаються та не входять до складу робочої сили [7]. Як бачимо, проблема ейджизму не лише залишається актуальною для літніх людей, а також все активніше торкається молоді, яка не може реалізувати себе на ринку праці з огляду на відсутність досвіду роботи. У зв'язку із цим 19 березня 2021 р. Організація Об'єднаних Націй оприлюднила Звіт, присвячений проблемі ейджизму у світі. У Звіті підкреслюється, оскільки країни прагнуть оговтатися від пандемії, люди різного віку будуть продовжувати стикатися з різними формами ейджизму. Молодші працівники можуть мати ще менше шансів отримати роботу. Працівники похилого віку можуть стати метою скорочення робочої сили. Ейджизм часто настільки поширений і прийнятий у наших поглядах, політиці, законах та інститутах, що ми навіть не визнаємо його шкідливого впливу на нашу гідність і права [8]. Це чинить шкідливий вплив на соціально-економічний розвиток загалом, адже завдає втрат як морального, так і матеріального характеру значній частині населення.

У сучасних умовах серйозні виклики в аспекті захисту від дискримінаційних дій стосуються також осіб, які потребують посиленої уваги суспільства та держави у зв'язку зі станом здоров'я. Насамперед ідеться про осіб з інвалідністю. За моніторингом, проведеним Державною службою статистики України, в Україні станом на червень 2021 р. проживає 2 млн 703 тисячі осіб з інвалідністю, серед них: 222,3 тисячі осіб, яким встановлена 1-а група інвалідності, 900,8 тисяч осіб із 2-ю групою інвалідності, 1 млн 416 тисяч осіб з інвалідністю 3-ї групи. За даними Державної служби статистики України, у нашій державі налічується 163,9 тисяч дітей з інвалідністю [9]. Як записано у преамбулі Конвенції про права осіб з інвалідністю, затвердженій Організацією Об'єднаних Націй 13 грудня 2006 р., ратифікованій Законом України від 30 вересня 2016 р. [10], інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами, яка зава-

жає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [11]. Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй A/RES/47/3 від 14 жовтня 1992 р. було встановлено Міжнародний день людей з інвалідністю, який відзначається 3 грудня [12]. Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. затверджені «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», у п. 15 яких зазначено, що цілі цих Правил полягають у тому, щоб досягти такого становища, за якого дівчата, хлопчики, чоловіки та жінки, які мають інвалідність, мають всі права, що й інші члени суспільства. У всіх країнах світу все ще існують перепони, які не дозволяють особам з інвалідністю реалізувати повною мірою свої права й обов'язки, здійснювати свої права та свободи, перешкоджають їхній повноцінній участі в суспільному житті. Обов'язок держав полягає в тому, щоб уживати необхідних заходів для усунення всіх цих перешкод. Особи з інвалідністю та їх організації повинні відігравати активну роль у цьому процесі як повноправні партнери. Створення рівних можливостей для осіб з інвалідністю є важливим вкладом у загальні зусилля, спрямовані на мобілізацію людських ресурсів у всіх країнах світу. Особливу увагу варто звертати на такі групи населення, як жінки, діти, престарілі, бідні верстви населення, працівники-мігранти, особи, які страждають двома або декількома видами інвалідності, корінні жителі, національні меншини. Окрім того, налічується значна кількість біженців з інвалідністю, які потребують допомоги й уваги [13]. Зміни суспільної психології в напрямі розуміння необхідності забезпечення реалізації дієвої практичної політики захисту прав осіб з інвалідністю мають починатися з морально-етичних виховних процесів, які торкаються всіх членів суспільства незалежно від віку. Проводити й ініціювати ідеологію толерантності до осіб з інвалідністю повинні державні та недержавні інститути, які формують соціальну політику. Натепер в Україні функціонують приблизно 120 всеукраїнських громадських організацій, які представляють інтереси різних категорій осіб з інвалідністю та здійснюють контроль за дотриманням їхніх прав [14]. Вагомим результатом ефективної толерантно-просвітницької діяльності державних та громадських правозахисних організацій стала заміна у 2017 р. в нормативних актах України поняття з дискримінаційним звучанням «інвалід» на поняття «особа з інвалідністю» [15]. Наголо-

шуючи на великому значенні такого рішення, необхідно звернути увагу на те, що класичним прикладом тяганини в цьому питанні є те, що назва Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю як неприбуткової бюджетної установи, діяльність якої спрямовується, координується та контролюється Міністерством соціальної політики України, в аспекті вживання поняття «особи з інвалідністю» була здійснена наказом Міністерства соціальної політики України № 411 від 19 липня 2021 р. [16], тобто через три роки після внесення відповідних змін у Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» та інші нормативні акти, які регулюють особливості соціального захисту цієї категорії осіб. Такий підхід є показовим в аспекті багатьох процесів, які стосуються реалізації захисту прав осіб з інвалідністю, коли вагомі ініціативи впроваджуються із запізненням.

В Україні тривалий час існують архаїчні підходи щодо медичної моделі інвалідності, згідно з якою відбувався і відбувається дискримінаційний поділ членів суспільства, умовно кажучи, на хворих та здорових. Це чітко простежується як зі змісту Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», так і з положень постанови Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 «Питання медико-соціальної експертизи». На поступове реформування такого стану речей спрямоване розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2017 р. № 1008, яким був затверджений План заходів із впровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків. Одним з очікуваних результатів упровадження Міжнародної класифікації функціонування є узгодження дій щодо впровадження міжнародних класифікацій із рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я шляхом співпраці з Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні [17]. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 грудня 2018 р. № 2449 було затверджено Переклад Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків [18], що має сприяти пришвидшенню впровадження в Україні прогресивної медичної моделі, яка діє в більшості країн світу. Відповідно до засад Міжнародної класифікації функ-

ціонування, обмежень, життєдіяльності та здоров'я, до контекстуальних чинників впливу на людину у процесі її життєдіяльності відносять фактори навколишнього середовища, які становлять фізичне, соціальне середовище та середовище відносин і настанов, у яких люди живуть і проводять своє життя. Ці чинники є зовнішніми для окремих осіб і можуть мати позитивний чи негативний вплив на результат діяльності особи як члена суспільства, здатність особи виконувати дії чи завдання, а також на функції або структуру організму людини. (1) Чинники навколишнього середовища організовані у класифікацію, щоб зосередитися на двох різних рівнях, як-от: а) індивідуальний – у безпосередньому оточенні особи, включаючи такі параметри, як дім, робоче місце та школа. Включені на цей рівень фізичні та матеріальні особливості навколишнього середовища, з якими стикається особа, а також безпосередній контакт з іншими людьми, як-от родина, знайомі, однолітки та незнайомі люди; б) соціальний – офіційні та неофіційні соціальні структури, послуги та загальні підходи або системи у спільноті чи суспільстві, що впливають на людей. Цей рівень включає організації та послуги, пов'язані з робочим середовищем, діяльністю громад, державними установами, комунікацією і транспортними послугами, неформальними соціальними мережами, а також законами, нормативними актами, формальними та неформальними правилами, ставленнями й ідеологіями [19, с. 17–18]. На створення умов для реалізації особами з інвалідністю гарантованих їм прав та свобод, підвищення рівня доступності для таких осіб соціальних, медичних, освітніх та інших послуг, створення безперешкодного середовища спрямований Указ Президента України «Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю» від 3 грудня 2019 р. № 875. Цим Указом було рекомендовано органам місцевого самоврядування вжити в установленому порядку заходів щодо: 1) забезпечення доступності будівель, споруд і приміщень закладів загальної середньої освіти згідно з державними будівельними нормами і стандартами з метою створення безбар'єрного архітектурного середовища для осіб з інвалідністю й інших маломобільних груп населення; 2) перевезення учнів до закладів початкової та базової середньої освіти й у зворотному напрямку транспортними засобами, пристосованими для

перевезення осіб, які пересуваються на колісних кріслах; 3) належного матеріально-технічного та кадрового забезпечення діючих інклюзивно-ресурсних центрів і ресурсних центрів із підтримки інклюзивної освіти, створення мережі таких центрів відповідно до реальних потреб; 4) включення до умов проведення земельних торгів щодо земельних ділянок комунальної форми власності для розміщення на них малих архітектурних форм і тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, вимог стосовно здійснення облаштування таких малих архітектурних форм і тимчасових споруд з урахуванням потреб відповідно до державних будівельних норм, стандартів і правил щодо доступності для маломобільних груп населення [20]. Необхідно звернути увагу на те, що 1 червня 2007 р. набули чинності Державні будівельні норми України «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення, затверджені наказом Міністерства будівництва та архітектури та житлово-комунального господарства від 2 листопада 2006 р. № 362 (далі – ДБНВ.2.2–17:2006). Згідно з пп. 4.3, 4.4. Загальних положень ДБНВ.2.2–17:2006, під час проектування об'єктів, доступних для маломобільних груп населення, повинні бути забезпечені: доступність місць цільового відвідування і безперешкодність переміщення всередині будинків і споруд; безпека шляхів руху (зокрема, евакуаційних), а також місць проживання, обслуговування, прикладення праці; своєчасне отримання маломобільними групами населення повноцінної і якісної інформації, яка дозволяє орієнтуватися у просторі, використовувати обладнання (зокрема, для самообслуговування), отримувати послуги, брати участь у трудовому і навчальному процесі; зручність і комфорт середовища життєдіяльності. Проектні рішення об'єктів, доступних для осіб з інвалідністю, не повинні обмежувати умови життєдіяльності інших груп населення, а також ефективність експлуатації будинків. Із цією метою варто проектувати адаптовані до потреб осіб з інвалідністю універсальні елементи будинків і споруд, які використовуються всіма групами населення. Необхідність застосування спеціалізованих елементів, що враховують специфічні потреби осіб з інвалідністю, установлюється завданням на проектування [21]. Проте багато проблем у сфері захисту прав осіб з інвалідністю залишаються невирішеними. Варто погодитися

з Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю, президентом Національного паралімпійського комітету Валерієм Сушкевичем, що складний процес реформування медицини не врахував потреби людей з інвалідністю. Практично всі норми, які стосуються доступності лікарів, доступності охорони здоров'я для людей з інвалідністю, для дітей з інвалідністю, є величезною проблемою. Як приклад В. Сушкевич наводить села, у яких інфраструктура зовсім не адаптована для людей з інвалідністю, зокрема для осіб на візках, із протезами тощо [22, с. 5]. Як зазначено в Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р, натеper більшість об'єктів фізичного оточення не є адаптованими для переміщення/користування ними осіб з інвалідністю й інших маломобільних груп населення. Переважна частина громадського транспорту (автобуси, тролейбуси, трамваї), а також міжміського, міжнародного авто- та залізничного сполучення є застарілою та недоступною, що унеможливує перевезення осіб з інвалідністю й інших маломобільних груп населення (відсутні пандуси, облаштовані місця для осіб із числа маломобільних груп населення, вказівники, звукові сигнали, титрована інформація тощо). Ключовими причинами даної проблеми є відсутність системи моніторингу, недосконалість відповідної нормативно-правової та нормативної бази, відсутність кваліфікованих кадрів [23]. Тобто, як визнається у програмних урядових документах, досить повільною є динаміка реалізації в Україні сприяння адаптації – пристосуванню середовища життєдіяльності, будинків і споруд до потреб для осіб з інвалідністю, як маломобільних груп населення, що відчувають труднощі в самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або в орієнтуванні у просторі. Пілотним проектом для реалізації завдань Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р. став міжнародний аеропорт «Бориспіль». У межах проекту було закуплено відповідне обладнання та створено окремий коридор для проходження авіаційної безпеки для окремих категорій населення. Окрім того, було проведено спільний аудит Міністерства інфраструктури України з Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та незалежними

експертами, до яких увійшли батьки, які виховують дітей з інвалідністю. Одними із головних напрямів роботи є: створення простору для вільного, самостійного пересування й отримання послуг пасажирями маломобільних груп, встановлення чи покращення пандусів та ліфтів, розширення вхідних зон, встановлення тактильної плитки тощо [24].

Нещодавно в Україні було презентовано електронну версію «Довідника безбар'єрності» як спонукання і заклик до безбар'єрної мови. Довідник безбар'єрності має виконувати ефективну просвітницьку та виховну функції в аспекті толерантного ставлення до всіх членів суспільства, зокрема і до осіб з інвалідністю. Як підкреслено в «Довіднику безбар'єрності», є бар'єри фізичні, просторові. Але є бар'єри економічні й освітні, коли в людини немає можливостей отримати гідну роботу чи доступ до якісної освіти через те, що вона якось відрізняється. Є бар'єри у ставленні до людини через окремі ознаки (вік, стать, колір шкіри, мова), коли вона відчуває своє виключення із соціуму і не має можливості реалізувати свої амбіції та громадянські права. Втрачений потенціал – це втрачені можливості для всіх нас [25]. Ефективний результат буде лише тоді, коли кожен свідомий член суспільства прочитає й обдумає глибокий зміст хоча б одного з понять, наведених у «Довіднику безбар'єрності». Просвітницькі ідеї починають працювати лише за умов усвідомлення всіма їхньої значущості.

Проблема підвищення загальносистемної доступності для осіб з інвалідністю та забезпечення всебічного захисту їхніх прав поглибилася у світі з початком пандемії, що спонукало Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Антоніо Гуттеріша в червні 2019 р. оголосити про початок реалізації Стратегії Організації Об'єднаних Націй з інтеграції осіб з інвалідністю (далі – Стратегія). Як записано в додатках до Стратегії, де визначаються поняття, поняття «інтеграція осіб з інвалідністю» включає в себе забезпечення конструктивної участі людей із різними формами інвалідності, заохочення і врахування їхніх прав у роботі Організації, розроблення орієнтованих на осіб з інвалідністю програм і пов'язаних із питаннями інвалідності аспектів відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю. Для здійснення цього необхідні розроблення і реалізація послідовного і систематичного підходу до вивчення питання інтеграції осіб з інвалідністю в усіх напрямках роботи та програмної

діяльності як усередині Організації, так і за її межами [26]. Пандемія ще більше ускладнила і без того непросте становище осіб з інвалідністю в Україні. Необхідні для запобігання поширенню коронавірусної хвороби обмеження, що були введені під час локдауну, щодо руху громадського транспорту, доступу до лікарень та реабілітаційних установ, на жаль, створили додаткові перешкоди для життєдіяльності осіб з інвалідністю. За даними, наведеними в інформаційній записці, підготовленій Моніторинговою місією Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні, призупинення планового лікування й очних консультацій у лікарів і закриття деяких лікарень для всіх пацієнтів, окрім хворих на COVID-19, сильно вплинуло на осіб з інвалідністю. У Чернівцях, наприклад, медичний заклад, найбільш доступний для людей з інвалідністю, під час карантину був закритий майже три місяці. Особи з порушеннями слуху та літні особи з інвалідністю стикалися з перешкодами в отриманні консультацій через Інтернет або по телефону, які інколи були єдиним способом проконсультуватися в медичних працівників через призупинення особистих відвідувань. Хоча в більшості регіонів надання основних медичних послуг, зокрема очних консультацій, відновлено, важливо забезпечити, щоб подальші заходи реагування на пандемію не обмежували доступ людей з інвалідністю до вкрай потрібних їм послуг з охорони здоров'я, які не стосуються COVID-19 [27]. Тобто проблеми реалізації прав і отримання соціальних послуг осіб з інвалідністю в сучасних умовах загострили ізолюваність та відчуженість осіб з інвалідністю в суспільстві. Це не лише не сприяє поширенню толерантності у громаді та суспільстві загалом, а навпаки, загострює наявні проблеми нівелювання гуманістичних тенденцій розвитку соціально орієнтованої держави.

Висновки і пропозиції. На підставі аналізу окремих аспектів соціально-правових відносин, які складаються нині в Україні щодо ментального розуміння й усвідомлення суспільством значення активного впровадження в життя принципу соціально-правової толерантності як базової основи цивілізованої та демократичної держави, варто зазначити таке.

1. Принцип соціально-правової толерантності – це соціально-гуманістична ідея, засада, сутність якої полягає в людиноцентристських основах співіснування в суспільстві, які полягають у втіленні в життя практики рівного та поваж-

ливого сприйняття ціннісних різноманітностей суспільства, духовних, ментальних та фізичних особливостей інших людей із повагою, терпимістю та розумінням.

2. Глобальна криза, спричинена пандемією коронавірусної хвороби COVID-19, вплинула на загальний процес реалізації прав вразливих верств населення, насамперед осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, у частині запобігання негативним проявам дискримінації (ейджизм, безробіття, відчуженість, соціальна ізолюваність, бар'єрність тощо) цих категорій населення, а також здійснення суспільної та державної підтримки з метою їхньої соціалізації на ринку праці.

3. Породжене складними пандемічними сучасними умовами явище соціального дистанціонування не повинно перешкоджати життєдіяльності осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, а навпаки, має зумовлювати необхідність організації дієвої системи соціально-правового захисту в частині надання комплексних соціальних послуг підтримки у громадах. Безпомічна старість, самотність, інвалідність не повинні стати головними чинниками, які характеризують життя значної частини населення нашої держави. Соціальна відповідальність суспільства полягає у сприйнятті проблем усіх і кожного як соціальних викликів, що потребують нагального вирішення.

Список використаної літератури:

1. Шевченко З. Словник ґендерних термінів. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/ejdzhizm.html> (дата звернення: 27.08.2021).
2. Не такі вже й старі: назвали нову вікову класифікацію. URL: https://maximum.fm/ne-taki-vzhe-i-stari-nazvali-novu-vikovu-klasifikaciyu_n155990 (дата звернення: 29.08.2021).
3. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3722–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 02.09.2021).
4. Про визнання таким, що втратив чинність, п. 1–1 ст. 40 Кодексу законів про працю України : Закон України від 12.07.1994 р. № 92/94 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 33. Ст. 297.
5. Концепція демографічного розвитку на 2005–2015 рр., затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.10.2004 р. № 724-р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 41. С. 32. Ст. 2719 Код акта 30368/2004.

6. Біскуп В. Ейджизм як соціальна проблема та шляхи її подолання. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8030/1/Біскуп%20В.С.pdf> (дата звернення: 04.09.2021).
7. Найвищий рівень зайнятості – серед людей 35–50 років. URL: <https://pol.dcz.gov.ua/novyna/nauyyshchyy-riven-zaynyatosti-sered-lyudey-35-50-rokiv> (дата звернення: 06.09.2021).
8. Прокопчук А. Эйджизм как социальная проблема: ООН представила отчет и призвала бороться с ним. URL: <https://www.unn.com.ua/ru/news/1921269-eydzhizm-yak-sotsialna-problema-oon-predstavila-zvit-ta-zaklikala-borotisia-z-tsim> (дата звернення: 07.09.2021).
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.09.2021).
10. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 30.06.2016 р. № 1767–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 9. С. 256. Ст. 77.
11. Конвенція про осіб з інвалідністю, затверджена Організацією Об'єднаних Націй 13.12.2006 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 17 / № 101 (2009, ст. 3496). С. 93. Ст. 799. Код акта 50027/2010.
12. Резолюції 47-й сесії (1992–1993 гг.). URL: <https://www.un.org/ga/47/docs/47res.shtml> (дата звернення: 11.09.2021).
13. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов : Резолюция 48/96 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1993 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text (дата звернення: 14.09.2021).
14. Захист прав осіб з обмеженими можливостями. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/multymedia/zahyst-prav-osib-z-obmezhenymy-mozhlyvostyamy-3/> (дата звернення: 16.09.2021).
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 19.12.2017 р. № 2249–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № № 6–7. С. 98. Ст. 43.
16. Про внесення змін до наказу Міністерства соціальної політики України від 14 квітня 2011 р. № 129 : наказ Міністерства соціальної політики України від 19.07.2021 р. № 411.
17. План заходів із впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1008-р. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2017-p#Text> (дата звернення: 18.09.2021).
18. Переклад Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 грудня 2018 р. № 2449. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-zatverdiv-pereklad-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannya> (дата звернення: 21.09.2021).
19. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. Женева : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2001. 256 с.
20. Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю : Указ Президента України від 03.12.2019 р. № 875. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 26. С. 14. Ст. 1151.
21. Державні будівельні норми. Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення. ДБНВ.2.2–17:2006. Київ : Мінбуд України, 2007. 24 с.
22. Валерій Сушкевич: «Наше суспільство бар'єрне по суті для людей з інвалідністю». URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=77022> (дата звернення: 24.09.2021).
23. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 36. С. 61. Ст. 2154. Код акта 104656/2021.
24. Конопльова М. ЮНІСЕФ і експерти перевіри Центральний вокзал Києва на безбар'єрність; яких змін чекати? URL: <https://shotam.info/yunisef-i-eksperty-perevirly-tsentralnyy-vokzal-kyieva-na-bezbar-iernist-na-iaki-zminy-chekaty/> (дата звернення: 26.09.2021).
25. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/components/bezbariarnist/> (дата звернення: 28.09.2021).
26. Стратегія Організації Об'єднаних Націй по інтеграції інвалідів. URL: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy (дата звернення: 30.09.2021).
27. Вплив пандемії COVID-19 на людей з інвалідністю в Україні : інформаційна записка Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні від 05.10.2020 р. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-11/UKR_Briefing_Note_COVID_PwD_0.pdf (дата звернення: 04.10.2021).

Tyshchenko O. V., Chernous S. M., Dunaievska L. H. The principle of socio-legal tolerance: urgent issues

The article researches the issues of social, legal and mental peculiarities of social security implementation as well as social assistance by the state institutions and public institutions of Ukraine to vulnerable populations, namely, elderly people and people with disabilities. The problems of the modern labor market are emphasized due to the aspect of unlawful spread of discriminatory phenomenon of ageism resulted in restriction the enjoyment by the elderly people of their right to work. The basic principles of social security of elderly people and veterans of labor are considered, in particular, the positive changes in domestic legislation as for the terms of prohibition to terminate the employment contract at the employer's initiative based on the retirement age of an employee and eligibility of right to old age security pension. The problems of poverty of elderly people are also covered in view of the fact that it has been the tendency caused by the crisis of labor market and imperfection of social policy of the state.

Considerable attention is also paid to social and legal status of people with disabilities in the context of ensuring equal opportunities and socialization in all spheres of society and the state. The emphasis is placed on the effectiveness of tolerant and educational activity of state and public law enforcement agencies aimed at elimination of such unacceptable phenomena as relative and social barriers that prevent disabled people from taking part in social processes.

Outdated approaches to the legislative definition of a disability model that has existed in Ukraine for a long period of time are critically analyzed.

The article stresses the perspective importance of implementation in Ukraine of the European approaches to the International Classification of Functioning, Disability and Health.

The urgent need to address the challenges posed by the COVID-19 pandemic resulted in additional barriers for social life of people with disabilities is emphasized in the research.

The article summarizes the need for active involvement of public institutions in dealing with problems of social security of vulnerable populations as well as provides the authors' definition of the concept of "the principle of socio-legal tolerance".

Key words: *elderly people, ageism, people with disabilities, barriers, principle of socio-legal tolerance.*